

Orta Karadeniz Bölgesi Balıkçılığı ve Balıkçıların Sosyo-Ekonomik Durumu

Şennan Yücel

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sinop Su Ürünleri Fakültesi, 57000, Sinop, Türkiye
E mail: sennanyucel@hotmail.com

Abstract: *Middle Black sea region fishing and socioeconomic status of fishermen.* It is an expected result that in agricultural output when proportion of plantal production decreases, proportion of aquatic production increases during industrialization. However it can not be said that Turkey provides this transformation. In order to investigate the last ten year of fisheries and aquaculture sector, indexes were prepared accepting the year of 1994 as basic circuit. As a result of statistical analyses, increase of freshwater fisheries and culture among the production categories and fishing vessel of 5-9.9 m according to the length of vessel were found to be significant ($p<0.05$). The qualification of product is as important as quantity of product in sustainable production. The focal-point of activation in presenting of qualified product is formed by fishermen. 51% of fishermen of Middle Black sea region were at the age of 30 to 50 and just 1% of them was graduated from high school. %6% of fisherman had no social security, 34% of them were doing the fishing as second job and 54% of them had an obligation of looking after 5 and more person. As a results, People should be trained as required quality of aquaculture and fisheries economy in the direction of sectoral necessity.

Key Words: Fishermen, Fisheries, Socio-economical position, Partner life, Midle Black Sea.

Özet: Sanayileşme sürecinde tarımsal üretim içerisinde bitkisel üretimin payı azalırken, su ürünleri üretimi payının artması beklenen bir sonuçtur. Türkiye'nin bu dönüşümü sağladığı söylenemez. Sektörün son 10 yıldaki durumunu tespit amacı ile 1994 yılı temel devre kabul edilerek indeksler hazırlanmıştır. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda; Üretim kategorileri arasında iç su balıkları avcılığı ile yetiştiriciliği, teknelerin boylarına göre ise 5-9.9 m. boyundaki teknelerin artışı önemli bulunmuştur ($p<0.05$). Sürdürülebilir üretimde nitelikli ürün en az nicel büyüklük kadar önemlidir. Nitelikli ürünün sunulabilmesindeki eylemlerin odak noktasını balıkçılar teşkil etmektedir. Orta Karadeniz Bölgesindeki balıkçıların %51'i 30-50 yaş arasında, ancak %1'i yükseköğretim mezunudur. Balıkçıların %56'sının hiçbir sosyal güvencesi bulunmazken, %34'ü ikinci iş olarak balıkçılık yapmakta ve %54'ü beş ve daha fazla bireye bakmakla yükümlüdür. Sonuç olarak, sektörel ihtiyaçlar doğrultusunda su ürünleri ekonomisinin gerektirdiği nitelikte insan faktörünün yetiştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balıkçı, Balıkçılık, Sosyo-ekonomik durum, Ortak yaşam, Orta Karadeniz.

Giriş

Tarım sektörünün alt sektörlerinden biri olan su ürünleri; sağlıklı beslenmeye katkısı, istihdam imkanı oluşturması, yüksek katma değeri ile ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.

Dinamik bir yapıya sahip olan su ürünleri sektöründeki üretimin, birincil kaynağı avcılıktır. Türkiye su ürünleri üretiminin kaynakları coğrafik olarak, deniz ve iç sular olarak tanımlanabilir. Gerek denizlerimizde ve gerekse iç sularımızda hem yetiştiricilik hem de avcılık yolu ile elde edilen üretim toplam üretimi oluşturmaktadır.

Türkiye toplam su ürünleri üretiminin yaklaşık %79'unu deniz balıkları üretimi oluşturmaktadır. Avcılık yolu ile elde edilen toplam üretimi tek bir faktörle izah etmek imkansızdır. Ayrıca, ülkemizde yıllar arasındaki su ürünleri üretim değişkenliğini belli bir ölçüte dayandırarak izah etmekte zordur. Üretimi etkileyen faktörlerden av gücü öncelikli etken olarak görülmekle beraber, coğrafik şartlar ve biyolojik yeterlilik göz ardı edilemeyecek etkenler arasında değerlendirilmelidir.

Türkiye'de; DİE 2003 kayıtlarına göre, 18542 balıkçı gemisinin, % 39'u balıkçılıkla uğraşan ve avcılık ruhsatı

bulunan, 72511'i gerçek ve tüzel kişi veya kuruluşun % 42'si, büyük balıkçı teknelerinden gırgır, trol ve taşıyıcı teknelerin, yaklaşık % 46'sı Karadeniz bölgesinde bulunmaktadır (Anonim, 2003).

Türkiye su ürünleri üretiminden bahsedildiğinde; nicel olarak elde edilen ve merkezini suda yaşayan canlıların oluşturduğu görülmektedir. Merkezde ki bu toplam verimin %86'sını deniz ve iç su balıkları üretimi oluşturmaktadır (Anonim, 2003).

Karadeniz Bölgesinde; günü birlik yapılan kıyı balıkçılığı ile av sahaları ve balık sürülerinin davranışlarına göre avlanma sürecinin değiştiği; kıyı ötesi balıkçılığı, olmak üzere iki tip balıkçılık yapılmaktadır.

Üretim nicel ölçütler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu konudaki araştırmaların temelini nicel değişkenlerden elde edilen değişken değerlerinden sonuçlarının yorumlamaları oluşturmaktadır. Üretimi etkileyen anlayışın yanı sıra üretimin olmazsa olmazını teşkil eden balıkçının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumları ile birlikte bir bütünlük içerisinde irdelenmesi daha sağlıklı sonuç verecektir.

Bu değerlendirme sonucunda, gelir artışı; su ürünlerindeki verim artışı, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmişlik tarafından etkilenecektir. Bu faktörler ışığı altında geliştirilecek teorik tartışmalarla, genel büyüme ve içsel

büyüme modellerinin ortaya konmasına yardımcı olacaktır.

Tablo 1 incelendiğinde görüleceği gibi, 1994 yılı esas alındığında son 10 yılın değerlendirilmesinde; deniz balıkları üretiminde en büyük artış %13 ile 1995 yılında, 1997 yılında ise %22 üretim azalması görülmektedir. Deniz balıkları

dışındaki diğer deniz ürünleri avcılığında son 10 yılda sürekli düşüş gözlenmektedir. En büyük düşüş ise, %73 ile 1999 yılı olduğu görülmektedir. İç su balıkları avcılığında 2003 yılında %87'lik bir artış gözlenmekte, diğer yıllarda stabil sayılabilecek bir avlanma süreci olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye Su Ürünleri Üretiminde 1994-2003 Yılları Arasında Üretim Kategorileri İndeksi (DİE, 1994-2004).

Yıllar	Deniz Balıkları Avcılığı	Diğer Deniz Ürünleri Avcılığı	Toplam Deniz Ürünleri Avcılığı	İç Su Balıkları Avcılığı	Toplam Avcılık Üretimi	Deniz+İç Su Ürünleri Yetiştiriciliği Üretimi	Toplam Su Ürünleri Üretimi
1994	100	100	100	100	100	100	100
1995	113	50	107	105	107	135	108
1996	92	44	88	99	88	208	91
1997	78	44	75	118	78	284	83
1998	84	37	80	127	83	354	91
1999	104	27	97	117	98	394	106
2000	90	37	85	100	86	494	97
2001	95	38	89	101	90	420	99
2002	100	58	96	103	97	382	105
2003	85	92	85	187	93	279	98

Deniz balıkları üretiminin, toplam üretimdeki gözardı edilemez payı ve Karadeniz Bölgesindeki üretiminin toplam üretimdeki dominant yapısı ve bölgedeki üretim dalgalanmaları toplam üretimdeki dalgalanmalarla paralellik göstermektedir (Tablo 2).

Ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde "balıkçılık" denildiğinde; mekanik cihazlarla ve trol, gırgır, trata gibi av takımları ile donatılmış ve belirli bir boyun üzerindeki teknelerle gerçekleştirilen su ürünleri istisali akla gelmektedir (Savaş, 2000). Su ürünleri sektörünün son 10 yıldaki durumunu tespit amacı ile 1994 yılı temel devre kabul edilip, Devlet İstatistik Enstitüsü verileri esas alınarak indeksler hazırlanmıştır.

Avcılığı etkileyen faktörlerin başında değerlendirilen avlama filosunun gücü (1-9 BG ve 1-4,9 m hariç) 1994 yılına göre her yıl artış göstermektedir (Tablo 3).

Tablo 2. Türkiye'de 1994-2003 Yılları Arasında Bölgelere Göre Deniz Balıkları Üretim İndeksi (DİE, 1994-2004).

Yıllar	Karadeniz	Marmara	Ege(%)	Akdeniz	Toplam
1994	100	100	100	100	100
1995	123	89	89	79	113
1996	97	106	70	62	92
1997	74	133	72	62	78
1998	73	160	119	58	84
1999	104	203	70	48	104
2000	95	116	69	40	90
2001	99	183	78	35	99
2002	107	171	56	31	100
2003	87	153	54	33	85

Balıkçılık ya da balıkçılık sektörü denince ilk akla gelen ve üzerinde en çok durulan husus, av miktarı ve sağladığı katma değerdir.

Tablo 3. Türkiye'de 1994-2003 Yılları Arasında Balıkçı Teknelerinin Motor Gücü (BG) ve Boy (m) İndeksi (DİE, 1996-2004).

Yıl	Motor Gücü					Tekne Uzunluğu				
	1-9	10-19	20-49	50-99	100+	1-4.9	5-9.9	10-19.9	20 +	
1994	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
1995	93	117	112	118	125	186	108	111	114	
1996	87	111	127	134	117	95	106	123	118	
1997	86	114	125	100	148	99	108	118	128	
1998	92	118	115	105	160	152	110	126	128	
1999	158	129	189	183	171	85	159	159	128	
2000	135	136	173	167	207	109	151	160	152	
2001	125	151	190	153	159	40	150	145	146	
2002	266	152	205	200	163	250	207	177	131	
2003	323	137	203	193	131	317	221	153	139	

Sektörün insan gücü ve balıkçıların moral değerleri bu insanların sorunlarıdır. Bu sektörün hesaplanmayan, tartışılmayan ve yeterince incelenmeyen ama sektörden elde edilen katma değer kadar önemli olan bir yönüdür.

Bu araştırmada son on yılın indekslerinden yararlanarak verimlilikteki nicel sonuçlar ve bu sonuçlara etki eden önemli görülen faktörlerdeki değişimler ile beşeri verimliliği etkileyen faktörler, sahadan elde edilen verilerin ışığında tespit edilecektir. Sektörünün herhangi bir bölgesinde yaşanan

sorunlar, tüm ülkedeki sorunlar ile hemen hemen aynı ölçektir. Bu düşünce ile araştırmada Orta Karadeniz Bölgesi balıkçılığının sorunları ve çözüm önerilerine değinilmeye çalışılmaktadır.

Materyal ve Yöntem

Bu araştırma, Orta Karadeniz (Ünye-İnebolu) bölgesinin kıyı şeridinde yaşayan ve geçimini balıkçılıkla sağlayan yöre

halkının sorunları ve sosyo-ekonomik yapısının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bölgesi Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Bölgesi

Bu amaçla, araştırma 1997-1999 yılları arasında Orta Karadeniz bölgesinin kıyı şeridinde bulunan balıkçılık merkezlerinde yürütülmüştür. Bu merkezlerde yaşayan balıkçılar ana kütle kabul edilmiş ve bu bölgedeki 210 balıkçı ile yüz yüze görüşülerek saha çalışması yapılmıştır. Sahada deneklere, kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan toplam 29'ar soru içeren anketler, dağıtılarak birebir görüşmeler sonucunda bilgi edilemiştir.

Sorular içerisinde araştırma için gerekli görülenler değerlendirilmeye alınmıştır.

Bulgular

Temel devre değeri kabul edilen 1994 yılına göre, son 10 yılda toplam üretimde; 1995, 1999 ve 2002 yıllarında sırası ile %8, %6 ve %5'lik artış gözlenmiştir. En fazla düşüş ise, 1997 yılında %17 olmuştur. Buna karşılık motor gücü ve tekne sayılarında artış olduğu görülmektedir.

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda; üretim kategorileri bakımından iç su balıkları avcılığı ve yetiştiriciliği ile tüm teknelerin boyları ele alındığında ise, 5,0-9,9 m. boy grubundaki teknelerde artış önemli bulunmuştur ($p < 0,05$).

Deniz balıkları dışındaki diğer deniz ürünleri avcılığında, son 10 yılda sürekli düşüş gözlenmektedir. İç su balıkları avcılığında 2003 yılında %87'lik bir artış gözlenmekte, diğer yıllarda stabil sayılabilecek bir avlanma süreci olduğu görülmektedir.

Bölgedeki balıkçıların yarısından fazlası (%51) 30—50 yaş arasında olup, %21'i 18-30 yaş arasında iken, %1'i 18 yaşın altındadır. Deneklerin azımsanamayacak bir kısmının ise, (%27) 50 yaşın üzerinde olduğu belirlenmiştir (Tablo 4). Bu insanların, geçmiş hayatlarındaki kazançlarından elde ettikleri birikimleri yeterli olmadığından, fiziki güce dayalı da olsa balıkçılık yapmaktadır.

Balıkçılar arasında dul olan bulunmazken, büyük çoğunluğu (%82) evlidir (Tablo 5).

Bekarların %3'ü kazançları ile sadece kendi yaşamlarını, diğerlerinin ise, ailelerinin yaşamlarını sürdürebilmek için

katkıda buldukları saptanmıştır. Balıkçıların %54'ü beş ve daha fazla kişiye bakmakla yükümlü iken, %19'u dört kişilik aileye, %12'si ise üç kişilik aileye bakmakla yükümlü oldukları belirlenmiştir. Balıkçıların eğitim durumları incelendiğinde, %66'sının ilkökul, %15'inin ortaokul, %18'inin lise ve %1'nin yüksekokul öğrenimi gördüğü, balıkçıların arasında okur-yazar olmayan bulunmadığı tespit edilmiştir.

Bu sektörde çalışanların yarısından fazlası (%64), geçimini sadece balıkçılıktan elde ettiği gelirlerden sağlamakta olup, deneklerin, %34'ü ise, ek iş olarak balıkçılık yapmaktadır. Balıkçılığı ek iş olarak yapanların %13'ü emekli, %7'si devlet memuru, %6'sı sigortalı işçi, %19'u Bağ-Kur'lu ve %56'sı vasıfsız işlerde sosyal güvenceleri olmadan çalıştıkları belirlenmiştir.

Ankete katılan balıkçılar bir bütün olarak ele alındığında; %17'sinin işçi, %22'sinin Bağ-Kur'lu, %3'ünün emekli sandığı, %58'lik bir kısmının hiçbir sosyal güvencesi olmadığı belirlenmiştir (Tablo 7).

Tablo 4. Orta Karadeniz Bölgesi Balıkçıların Yaş Dağılımları.

Yaş Grupları	%
18 Yaş Altı	1
18-30	21
30-50	51
50 Yaş Üstü	27

Tablo 5. Orta Karadeniz Bölgesi Balıkçıların Medeni Durumlarına Ait Dağılımları

Medeni Durum	%
Bekar	18
Evli	82

Tablo 6. Orta Karadeniz Bölgesi'nde Balıkçılığı Ek İş Olarak Yapanların Dağılımları.

Statüsü	%
Devlet Memuru	7
Sigortalı İşçi	6
Bağ-Kur	18
Emekli	13
Vasıfsız İşçi	55

Tablo 7. Orta Karadeniz Bölgesi Balıkçıların Sosyal Güvence Durumları.

Yaş Grupları	%
Sigortalı	17
Bağ-Kur	22
Emekli Sandığı	3
Sosyal Güvencesi Yok	58

Her iki durum birlikte değerlendirildiğinde, balıkçılığı geçim kaynağı olarak yapanların ancak %43'ünün sosyal güvenceleri olduğu anlaşılmıştır. Teknelerde tayfa olarak çalışanların oranı %25'tir. Bunların zorunlu olarak sigortalarının yapıldığı göz önüne alındığında, geçimini kendi teknesiyle avladığı balıkla sağlayanların tamamına yakınının sigortasız çalıştığı belirlenmiştir. Tekne sahiplerinin tamamının

aynı zamanda takım sahibi oldukları, takımların % 46'sının trol, % 22'sinin gırgır, % 32 sinin voli (uzatma) ağları olduğu belirlenmiştir.

Balıkçıların %34'ü Balıkçı Kooperatiflerinin gereksiz bir kuruluş olduğunu söylerken, % 42'si ürünlerinin karşılığını veren balıkçılar için gerekli bir kuruluş olduğunu söylemektedir. Diğer %24'lük kısmı kooperatiflerin aldıkları ürünün tam karşılığını vermediğini söylemektedir. Ayrıca tayfaların %68'i emeklerinin karşılığını aldıklarını belirtmektedirler.

Balıkçıların, %26'sının donanım kredisi, % 12'sinin ise işletme kredisi kullandığı, % 62'sinin hiçbir şekilde kredi kullanmadığı belirlenmiştir. Kredi kullananların bu kredileri zorunlu olarak kullandıklarını, kredi kullanmayanların, vadenin uzun, faizin düşük olması halinde donanımlarını yenilemek için, kredi kullanacaklarını belirtmektedirler.

Tartışma ve Sonuç

İki milyon yıldan beri var olan dünyamızda, birçok canlı yok olmuştur. İnsan ise, kendisini, toplumu ve dünyayı algılama ve anlama neticesinde, etrafını denetleme niteliği ve edindiklerini aktarma becerisi ile var oluşunu devam ettirmiştir. İyi yetişmiş, teknolojiyi kullanabilen, geçim ve gelecek kaygısı taşımayan bireylerin oluşturduğu toplumlar, üretim kombinasyonlarına anında cevap verebileceklerdir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerde yer alan insan gücünden maksimum faydayı sağlayabilmek için, insan kaynakları sorunlarının belirlenip çözüm önerilerinin ortaya konulması, ülkenin top yekün kalkınma sürecinde kalkınmanın öncelikli unsurlarındandır.

Dünya nüfusunun azımsanamayacak kısmı kıyı alanlarında yaşamaktadır. Bu alanların en eski ve en önemli faaliyetlerinden birisi de balıkçılıktır. Hızla artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacını karşılamak için deniz ürünlerinin yeri oldukça önemlidir. Bu ürünlerin elde edilmesinde en önemli etkilerden bir tanesi balıkçılıktır.

Türkiye'de içsu kenarlarında ve deniz kıyılarında 12000 adet üzerinde köy bulunmaktadır (Çelikkale ve diğ. 1999). Kırsal nüfusun içinde su ürünleri ile uğraşan nüfusun oranı %3'dür (Elbek, 1992). Sektörü meslek edinen yaklaşık 500000 insan vardır. Maalesef, hiçbir sosyal güvenliği olmayan bu insanlar yaşlandıklarında veya hastalandıklarında sıkıntıya düşmektedirler (Altınbaş ve diğ. 2000).

Balıkçılığı ek gelir sağlamak amacıyla yapanlar arasında, devlet memuru ve emekliler bulunması devletin çalışanlarına gerekli ücretin verilmemesinin bir göstergesidir. Dolayısıyla, insanlar yaşamlarını sürdürmeleri için yasal çalışma sürecinin üzerinde çalışmak zorunda kalmaktadır. diğer yandan çocuk yaştaki işçilerin çalıştırılması da ayrıca önemlidir. Bu konuda daha sıkı denetimler yapılabilmesi ve balıkçıların sosyal güvenceye kavuşturulabilmesi için, zaman kaybedilmeden yasal düzenlemeler yapılması sosyal devlet olmanın aslı görevlerindedir.

Araştırma bölgesinde, balıkçıların tamamının okur-yazar olmaları, meslekleri için eğitilmelerinde büyük avantajdır.

Mesleği ile ilgili yeterli bilgi birikimine sahip olacak şekilde iyi eğitilmiş, ortalama yaşam süresinin üzerinde yaşam kaygısını yenmiş, standart yaşam kaynaklarına sahip bireylerin oluşturacağı, beşeri sermaye gerekmektedir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, hayvansal üretimle uğraşı, kent dışı yaşamın arasında tanımlanmaktadır. Üretim alanı olarak kırsal yaşam biçimine, toplumsal ilişkiler olarak kent yaşamına uyum sağlayacak bireyler, kent yaşamında yerlerini almaktadırlar.

Kırsalda balıkçılık yapanların, uğraş alanları ile yaşadıkları coğrafyanın kültür değerleri arasında çelişki bulunmamaktadır. Tek hakimiyet kırsal kültürüdür. Her iki grup balıkçının ortak yaşam alanı denizdir. Şehirliyi, geçimini tamamen kente özgü işlerle sağlayan birey olarak tanımlayabiliriz. Ortak yaşam alanını birlikte kullananların, üst kültüre özgü tavır ve davranış biçimlerini ve sosyo-kültürel değer yargılarını benimsemesi gerekmektedir. Bu şekilde formatlanmış ortak yaşam bilinci ve verimli üretimi kamçılacaktır.

Balıkçıların örgütlenmesinin yolu açılmalıdır. Balıkçı birlikleri veya balıkçı kooperatiflerine sahip çıkmaları sağlanmalıdır. Üretimdeki kayıt dışının, kayıt altına alınması, kayıt altına alınmayan ürünün piyasaya arzı kesinlikle önlenmelidir. İşletme ve takımların modernizasyonu uygun koşullarla verilecek kredilerle sağlanmalıdır.

Ülkemizdeki balıkçılık sorunları yöresel karakteristik farklılıklar dışında aynıdır. Bundan dolayıdır ki; bir bölgenin sorunlarını irdelemek ve çözüm önerileri sunmak, tüm ülke balıkçılığının sorunlarının çözümünü kolaylaştıracaktır. Bölgede Tarım, sanayi ve benzer sektörlerden dominant olanı bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki, sektörler arasında karmaşa ve anlaşmazlık devam etmektedir. Üretim ile tüketici arasındaki zincirde yer alan ve adına balıkçı dediğimiz insanlarımızın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumları da önemsenmelidir. Bu sektörde uğraşan insanların sorunlarının tanınmasının ve beklentilerinin belirlenmesinin, bir gün bu insanlarımızın varlığı hatırlanarak, sorunlarını çözmek isteyenlere kolaylık sağlayacağı kanaatindeyim. Yalnızca iktisadi verimlilik temelini yerine bilgi çağına uyumluluğun göstergesi sayılabilecek beşeri verimlilik de irdelenmelidir.

Sonuç itibarı ile, bölge kendi içinde sınıflandırılarak, yöre için katma değeri yüksek olabilecek sektörler öne çıkarılmadığı.

Kaynakça

- Anonim, 1994-2004. 1994-2003 Yılları Su Ürünleri İstatistikleri. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Altınbaş, N. ve A. Menekşe, 2000. Marine resources. 28-30 Eylül 2000. "2. Denizcilik Şurası" Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, İstanbul, 2000.
- Çelikkale, M.S., E. Düzgüneş ve İ. Okumuş, 1999. Turkish fisheries sector, its potential, present status, problems and solution suggestions. İst. Tic. Od. Yayın No.:1999-2 İstanbul. 73, 89.
- Elbek, A.G., 1992. Sectoral and economical structures in fisheries. E.Ü.Su Ürünleri Dergisi, İzmir, 1992.
- Savaş, Y., 2000. Suggestions for sustainable marine fisheries in Turkey "2.Ulusal Denizcilik Şurası" T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara, 2000.